

Debatanmeldelser

Nyt og gammelt om Svend Estridsen

| LASSE C.A. SONNE & SARAH CROIX (RED.): *Svend Estridsen*, Syddansk Universitetsforlag, Odense 2016, 272 s., 298 kr.

I Danmarks historie indtager Svend „Estridsen“ (ca. 1019-1074) en særlig plads. Ikke alene placeres han af en kilde fra ærkebispedømmet Lund som den første af „Nomina Regum catholicorum in Dania quorum industria propagata est fides catholica“ (navnene på de katolske konger, ved hvis iver den katolske tro blev udbredt).¹ Han er også den hidtil eneste, der officielt betegnes med et metronym (efter moderen Estrid). Samtidig er han den, der efter moderne opfattelse afslutter den engelsk-danske tidsalder. Derfor er det ikke kun interessant, men også yderst fortjenstfuldt, at de to redaktører, Lasse Sonne og Sarah Croix, har påtaget sig opgaven at udgive en antologi om denne vigtige konge, den første siden J.G.F. Ræder: *Danmark under Svend Estridsen og hans Søner* (Kbh. 1871).

Lad det fra start være sagt, at denne antologi repræsenterer *state of the art* af dansk forskning om denne konge, og den er af den grund en vigtig sammenfatning af og supplement til den bestående forskning. Samtidig afslører den med delvis pinagtig tydelighed svaghederne i den nationale danske historieskrivning, der arbejder med underforståede idéer og dogmer uden at forholde sig til kilderne.

Bogen er disponeret i fire dele. I første del, „Politisk historie“, indleder Lasse Sonne med et udførligt overblik over „Svend Estridsens politiske liv“ (s. 15-38), som følges af Niels Lund med „Svend Estridsens blodskam og skilsmisse“ (s. 39-55). I anden del, „Kirkehistorie“, giver Bertil Nilsson en indføring med „Sven Estridsen och kyrkans organisering“ (s. 59-79), før Henrik Janson undersøger forholdet mellem „Sven Estridsen, Hamburg-Bremen och påven“ (s. 81-107) og Thomas Bertelsen belyser „Kirker af træ, kirker af sten – Arkitektur og dateringsproblemer på Svend Estridsens tid“ (s. 109-132). I tredje del, „Økonomi og

¹ M.Cl. Gertz (udg.): *Scriptores minoris historię Danicę medii ævi*, LH, Kbh. 1917-22 (fotografisk genoptryk 1970), I, s. 157.

administrationshistorie", belyser Gitte T. Ingvardson og Line H. Bjerg mønthistorien på den måde, at Ingvardson med „Et sted midt mellem – Svend Estridsen og 1000-tallets mønthistorie“ (s. 135-157) giver en mere generel oversigt, mens Bjerg i et appendiks, „Enkeltfundne Svend Estridsen-mønter“, beskriver og katalogiserer (s. 159-172). Denne del afsluttes af et analytisk bidrag af Nils Hybel om „Den såkaldte Svend Estridsens kongemagt“ (s. 173-194), mens Michael Gelting præsenterer en nyfortolkning af tidspunktet for den slesvigske stadsrets opståen i „Kong Svend, Slesvig Stadsret og arve købet i de jyske købstæder: Spor af Danmarks ældste købstadprivilegier“ (s. 195-216). Afslutningen på værket dannes af den nyligt afdøde Birgit Sawyer, hvis bidrag om „Svend Estridsen i medeltida historieskrivning“ (s. 219-235) samtidig udgør den fjerde og sidste del, „Receptionshistorie“, der følges af en samlet litteraturliste, stikordsregister og nogle kort.

Det bør på dette sted slås fast, at man ikke kan sætte en finger på antologiens videnskabelige niveau, sådan som det også er forventeligt ud fra forfatternes navne. Derfor vil jeg i det følgende kun gå ind på nogle overordnede punkter og detailspørgsmål, der peger på grundlæggende problemer i forskningen.

Det første spørgsmål, der bør stilles, er kong Svends afstamning og metronym og dermed hele antologiens udgangspunkt. Med undtagelse af Nils Hybel går alle forfatterne uden videre ud fra, at Svend var søn af jarl Ulv og Estrid, søster til Knud den Store. En én gang valgt benævnelse bliver ikke længere undersøgt eller relateret til kilderne. Men det forholder sig sådan, at den cognatiske benævnelse „Estrids-søn“ frem for alt bygger på berettende kilder, som bliver anskueligt præsenteret i Birgit Sawyers bidrag (s. 223 ff.), og hvis kronvidner er Svends egne udsagn, respektive Adam af Bremens konstruktion. Hybel viser derimod i sit bidrag, at de ældste kongelister ikke anfører Svend som søn af Estrid og Ulv, men som „SVENO. Magnus“ (Svend den Store)² eller „Sveno Senex“ (Svend den Ældre),³ og selv Abbed Vilhelm kalder ham „Svevo. [...] cognomento Magnus“ (Svend med tilnavnet den Store).⁴ Der er derfor rent kildekritisk ikke meget at føje til Hybels udsagn, at teknisk „set er det et svagt bevis for, at Svend var ud af den gamle kongeslægt, som Adam lader begynde med Gorm den Gamle“ (s. 181). Dette får imidlertid ingen forskningsmæssige konsekvenser, men det af Adam af Bremen formulerede og senere af Saxo Grammaticus udvidede billede består som en selvfølgelighed. Her vil det have givet mening enten at indlede med en dyberegående dis-

² Smst., s. 157.

³ Smst., s. 160.

⁴ Smst., s. 179.

kussion af dette vigtige emne eller at harmonisere de forskellige udsagn i antologien. Det gælder især Birgit Sawyers omfattende bidrag, som ganske vist dokumenterer hendes omfattende viden, men på intet sted stiller det kildekritiske spørgsmål om, hvorfor de middelalderlige forfattere vinkler deres fremstilling på den ene eller den anden måde.

Man kan også konstatere, at den kildekritik, Kristian Erslev indførte i Danmark, blev glemt i det øjeblik, det handlede om nationale myter. Således demonstrerer Niels Lund (s. 52), at kejser Ottos såkaldte privilegium fra 965 kun var tænkt til brug inden for bispedømmet Bremen, men hos Bertil Nilsson anvendes privilegiet stadigvæk til at „dokumentere“ de danske residerende biskopper og bispedømmet Ribes jordegods (s. 68), hvilket i øvrigt står i modsætning til den seneste grundlæggende forskning, som stammer fra 2002 og viser, at „privilegiet“ aldrig har forladt Bremen.⁵ I det hele taget følger forfatterne gerne i Adam af Bremens gamle spor, når det passer ind i deres sammenhæng. Således bemærker Henrik Janson for eksempel i sammenhæng med Svends af Adam beskrevne skilsmisssag, at „først blev dock Sven ursinnig, och hotade att ödelägga hela Hamburgstiftet, men ärkebiskopen stod på sig, berättar Adam, tills dess att ett påvligt brev förmodade kungen att ändra sig“ (s. 84). En af en partisk skribent konstrueret brandtale mod en krønikes „hovedperson“, nemlig bremerkirken og dens standhaftige ærkebiskop, kan næppe gælde som kilde til historiske kendsgerninger. Det samme kunne siges om Svend „Estridsens“ af Birgit Sawyer beskrevne *deditio* (underkastelse, s. 229) med dens klare *prostratio* (knæfald) og *clementia* (benådning), der – som Gerd Althoff tydeligt har vist – altid hvilede på forudgående *conditio* (forhandlinger).⁶ Scenen var altså ikke, som Saxo ellers gerne vil give indtryk af, den egentlige anledning til fredsslutningen. Her såvel som andre steder trumfer den „gode historie“ den kildekritiske tilgang.

Lignende overvejelser burde også anstilles i forbindelse med en anden ny tese om Svends uddannelse, som Lasse Sonne lancerer, og som ovenfor anført går ud fra et tilhørsforhold til kongefamilien. I 3. bog, kapitel 54 skriver Adam om Svend:

⁵ Detlev Kraack: „Aus einer Urkunde wird Geschichte. Das Immunitätsprivileg Ottos I. für die Bistümer Schleswig, Ribe und Aarhus vom 26. Juni 965 und Dänemarks Frühzeit im Spannungsfeld von urkundlicher, chronikalischer und archäologischer Überlieferung“, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 50:8 (2002), s. 677-707.

⁶ Gerd Althoff: „Das Privileg der ‚Deditio‘. Formen gütlicher Konfliktbeendigung in der mittelalterlichen Adelsgesellschaft“, Otto Gerhard Oexle (red.): *Nobilitas. Funktion und Repräsentation des Adels in Alturopa*, (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 133), Göttingen 1997, s. 27-52.

Illo tempore clarissimus inter barbaros fuit Suein rex Danorum, qui reges Nortmannorum Olaph et Magnum constrinxit magna virtute. Inter Suein et Bastardum perpetua contentio de Anglia fuit, licet noster pontifex muneribus Willelmi persuasus inter reges pacem formare voluerit. [...] Erat enim scientia litterarum eruditus et liberalissimus in extraneos, et ipse direxit predicatorum suos clericos in omnem Suediam, Nortmanniam et in insulas, quae sunt in illis partibus.⁷

(På den tid var danskernes kong Svend vidt berømt blandt barbarerne, for han havde med stor tapperhed undervunget normannerne [: nordmændenes] konger Olav og Magnus. Der var konstant strid mellem Svend og bastarden [: Vilhelm Erobreren] om England, selv om vores ærkebiskop, bevæget af gaver fra Vilhelm, forsøgte at stifte fred mellem kongerne. [...] Han var nemlig uddannet i boglige kunster og yderst gavmild mod fremmede, og han udsendte selv sine præster som missionærer til hele Sverige, Norge og de øer, som er i de egne.)

Ud fra dette og fra en rosende bemærkning fra Gregor 7. konstruerer Sonne en „boglig uddannelse“ for Svend (s. 15ff.). Her rejser sig først spørgsmålet om, hvorfor vi skal tvivle på udsagnene om, at Svend slog kongerne Olav og Magnus med stor tapperhed (B. Sawyer skriver herom, at „han tycks ha förlorat varje slag och varje gång tagit sin tillflykt till Sverige“ (s. 226)), og at han var en ivrig missionær, men ikke tvivle på lovprisningen af hans latinkundskaber. For det andet: Selv hvis Svend faktisk skulle være søn af Ulf og Estrid, så passer latinkundskaber og dermed en planlagt gejstlig løbebane kun dårligt til tesen om ham som kongsemne. Hvis han var søn af og arving til en af Danmarks mest betydningsfulde jarler, ville en uddannelse til præst – som på den tid næppe var mulig i Danmark – være meget usandsynlig, da det også modsiger tanken bag det af B. Sawyer på grundlag af *Morskinshinna*, *Fagerskinna* og *Heimskringla* rekonstruerede udsagn om, at han efter mordet på sin fader ikke modtog kompensation (s. 223). Hvem skulle så have arvet Ulfs og Estrids omfattende gods? Hvem skulle have videreført familiens/slægtens ære? Tesen modsiger derfor helt de klan-dynastiske overvejelser.

Nogle tekster står også i decideret modstrid med hinanden. Lund og Nilsson har f.eks. forskellige opfattelser af synoden i Ingelheim og

⁷ Adam von Bremen: *Hamburgische Kirchengeschichte*, udg. Bernhard Schmeidler (MGH SS *rer. germ. in usum scholarum* 2), Hannover 1917, s. 198f. (3. bog, kap. 54).

spørgsmålet, om de dér nævnte „danske“ biskopper nogensinde har været i Danmark (s. 52 og 62). Noget lignende gælder Sonne og Lund i beskrivelsen af Englandstogtet 1070 (s. 34 og 47). Her ville det have gjort godt med et par opklarende fodnoter eller håndfast redaktionel indgriben.

Til slut skal endnu et par detaljer i de øvrige bidrag tages op. Gite Ingvardson behandler i sit bidrag selvfølgelig Svends byzantinsk inspirerede møntproduktion (s. 146) og forklarer den med relationer til de byzantiske kejseres væringergarde og den tidligere væring Harald Hårderåde. Det er imidlertid kun én forklaringsmodel, der f.eks. ikke tager hensyn til den samtidige byzantiske indflydelse på brystkors eller de europæiske relationer og netværk.⁸ Her kunne man have ønsket, at nyere oversigtsværker som f.eks. Roland Scheels *Skandinavien und Byzanz* var blevet benyttet og diskuteret.⁹

Særlig opmærksomhed fortjener Nils Hybels og Michael Geltings bidrag, som på hver deres felt går nye veje. Hybel anvender højmiddelalderens egne politiske teorier, frem for alt af Marsilius af Padua og Bartolus af Saxoferrato, på Svend „Estridsens“ kongedømme. Med dette udgangspunkt definerer han „kongedømme“ som opfyldelsen af syv kriterier: 1. ret og evne til at tage beslutning om krig og fred, 2. ret og evne til at opkræve skat, 3. ret og evne til at lovgive, 4. ret og evne til udøvelse af kriminal- og civilretlig myndighed, 5. herredømme over en flerhed af byer og provinser, hvis indbyggere villigt lader sig beherske, 6. kongevalg ud af et royalt dynasti og 7. evne og vilje til beskyttelse og samarbejde med kirken (s. 175). Disse kriterier applicerer han efterfølgende og når ikke overraskende til det resultat, at Svend efter 1200- og 1300-tallets kriterier ikke egentlig kan betegnes som „konge“ (s. 193). Det er et vigtigt resultat, som også minder om, at begrebet „konge“ for den moderne læser repræsenterer en katakrese, hvor associationer til højmiddelalderens tyske og franske kongedømme blandes med enevældigt tankegods. Det er et resultat, der bør fastholdes, men man kunne have ønsket sig en ny definition af det skandinaviske kongedømme, som ikke blev stående ved den rent negative konstatering, men beskrev dets fra europæisk norm afvigende funktion.¹⁰

⁸ Jf. Jörn Staecker: *Rex regum et dominus dominorum. Die wikingzeitlichen Kreuz- und Kreuzförmigkeiten als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden*, Stockholm 1999.

⁹ Roland Scheel: *Skandinavien und Byzanz, Bedingungen und Konsequenzen mittelalterlicher Kulturbeziehungen*, Göttingen 2015, her I, s. 351-358 om mønter og s. 358-370 om ikonografien på brystkors.

¹⁰ Jf. det eksemplariske forsøg på en beskrivelse af norske forhold: Hans Jacob Orning: *Unpredictability and Presence, Norwegian Kingship in the High Middle Ages* (The Northern World, 38), Leiden 2008.

Afslutningsvis skal der gøres opmærksom på Michael Geltings bidrag, der vier paragrafferne 29 og 31 i den ældste slesvigske stadsret særlig opmærksomhed. I paragraf 31, som kun er dårligt overleveret, drejer det sig om en gave på 80 mark og fire andre gunstbevisninger til byen. Efter en indholdsmæssigt og sprogligt uklar indledning ophæver en hersker *laudaticum* (en handelsafgift) på borgernes handel med mårpelse, overlader dem retten til indsmeltning af sølv, giver dem ret til udmøntning af ny mønt og møntbytte samt tilstår dem ret til at opkræve beskyttelsespenge af fremmede købmænd.

I indledningen til denne paragraf findes der imidlertid et hul mellem det indledende „Sciendum est preterea, dominum Sueonem regem at petitionem” og det følgende „attai ipsius bone memorie regis Erii gratis concessisse octoginta marcas huiusmodi et quatuor petitiones Sleswicensium admisisse”,¹¹ hvilket giver Gelting anledning til nye overvejelser. Lige siden Hieronymus Cypræus i 1500-tallet har man identificeret *dominum Sueonem* med Svend 3. Grathe (1146-57). Efter indholdsmæssige overvejelser kommer Gelting til den helt igennem indlysende slutning, at denne tolkning er uholdbar. Derefter anstiller han betragtninger over indholdet af lakunen (s. 198). I den sammenhæng behandler han dog hverken indholdet af gunstbevisningerne eller de følgende paragraffer, men når alligevel til den konklusion, at det drejer sig om Svend Estridsen. Det svarer kun delvis til de andre indholdsmæssige kriterier. Ganske vist er den første gunstbevisning afskaffelsen af *laudaticum* på mårpelse, men i paragraf 32 erstattes det af en engangsafgift ved kongens ankomst. Det tyder toldhistorisk på en sen fase i den skandinaviske udvikling før indførelsen af det byzantinske toldsystem i Slesvig under Knud Lavard.¹² Også retten til at udstede ny mønt (*novam monetam*) kunne tyde på Svend Estridsen, men indførelsen af en *seigneurage* (slagskat, indtægt beregnet ved udmøntning) virker mere moderne.¹³ Det tyder på, at paragraffen reelt skal dateres til slutningen af 1000-tallet. På den anden side taler nævnelser af møntenheden mark, som først blev udbredt ved slutningen af 1100-tallet, imod en så tidlig datering, ligesom det er nødvendigt at undersøge anvendelsen af det tyske bynavn „Sleswic” i den danske

¹¹ Erik Kroman (udg.): *Danmarks gamle Købstadslovgivning*, I, København 1951, s. 9 (Slesvig § 31).

¹² Jf. Carsten Jahnke: „Customs and toll”, Bjørn Poulsen, Jón Viðar Sigurðsson & Helle Vogt (red.): *The Northern Elites*, I (under udgivelse).

¹³ Kroman (udg.): *Danmarks gamle Købstadslovgivning*, I, s. 9 (§ 31.). Seigneura-gen optræder endnu i *Kong Valdemars Jordebog*, udg. Svend Aakjær, København 1926, I, s. 9: „ISTATHESÛSÆL. cc. mr. puri preter Sleswich et monetam et Daniwirky et Ykærn burgh. Slæs mynne .xx. mr. puri.”

konges kancelli (hvis noget sådant overhovedet har eksisteret under Svend „Estridsen“).¹⁴

I det følgende undersøger Gelting derefter det i paragraf 29 nævnte arvekøb, som han med rette tilregner stadsrettens ældste lag. Også dette afsnit kan han forfølge tilbage til 1000-tallet. Disse resultater svarer godt til det almene billede af de danske stadsretter, som f.eks. kombinerede *forban* (ret til frit at sejle væk)¹⁵ med andre „gamle“ afgifter.¹⁶ Man må imidlertid stille spørgsmålet, om disse resultater skal forlede os til at tale om en decideret „stadsret“ i 1000-tallet. De her omtalte regler hører alle ind under markedsretten og vidner derfor klart om udviklingen af markeder fra en institution centreret om herskeren til en institution garanteret af hans stedfortrædere. At det kunne føre til udviklingen af en „by“, er hævet over enhver tvivl. Men på dette grundlag at udnævne Svend „Estridsen“ ikke kun til Slesvigs anden grundlægger, men til udstederen af den ældste slesvigske stadsret (s. 205) synes meget hasarderet, ikke mindst da forbindelsen til *bjarkyar réttir* (Birkas stadsret) som den ældste købmandsret, der f.eks. afspejler sig i den slesvigske stadsrets paragraf 57, endnu mangler. Geltings bidrag står altså kun ved begyndelsen af en diskussion, hvis afslutning endnu står hen i det uvisse.

Alt i alt er den foreliggende antologi om Svend „Estridsen“ et overordentlig vigtigt bidrag til dansk historievidenskab. Den er en opsummering af den hidtidige opfattelse af denne konge og samtidig en ny begyndelse. Det er særlig det sidstnævnte, der skal stå som en opfordring. Antologien bør som ovenfor vist ikke opfattes som en sammenfatning af sikker viden. Snarere bør den ses som udgangspunkt for en fornyet og energisk kritik af vores angiveligt sikre „viden“ og for en udogmatisk og fordomsfri konfrontation med kilderne. Først når det lykkes at overvinde såvel de nationale dogmer og myter som sporene af fortidig propaganda, vil historievidenskaben for alvor kunne leve op til sin opgave. Men der er lang vej endnu.

Carsten Jahnke

¹⁴ Kong Svends diplom til „Schleswig“ af 30. november 1055 er en forfalskning. Første gang, bynavnet Slesvig nævnes i verdslige kilder, skal sandsynligvis dateres til 1175, da kong Valdemar skænkede halvdelen af Slesvigs mønt til Peterskirken, *Diplomatarium Danicum*, I,3, nr. 50. Før dette tidspunkt forekommer Slesvig alene i kirkelig sammenhæng som bispesæde.

¹⁵ *Diplomatarium Danicum*, I,3, nr. 191 og *Diplomatarium Danicum*, II,1, nr. 1; Kroman (udg.): *Danmarks gamle Købstadslovgivning*, II, København 1952, s. 4ff. (nr. 3ff.).

¹⁶ Jf. Jahnke: „Customs and toll“.